

BIO DIVERSE

FRÅN CENTRUM FÖR BIOLOGISK MÅNGFALD • ÅRG 10 • NR 4 2005

Närnaturboken | 3

Ny satsning på närnatur | 4

Integration & pedagogik | 8–11

Så sätter du sting på din trädgård | 19

Mångfaldskonferensen 2005 | 20–23

TEMA:NÄRNATUR

Biodiverse är en tidskrift från CBM, Centrum för biologisk mångfald. Den utkommer med fyra nummer per år och tar upp aktuella ämnen och händelser inom svensk naturvård, kulturmiljövård och internationell naturvårdsutveckling. ArtDatabanken medverkar med ett uppslag i varje nummer.

Ansvarig utgivare

Urban Emanuelsson, CBM
Tel. 018 - 67 27 30

Redaktion och produktion

Oloph Demker, CBM
Box 7007
750 07 Uppsala
Tel. 018 - 67 13 93
Fax. 018 - 67 34 80
E-post: oloph.demker@cbm.slu.se

Kostnadsfri prenumeration

Publikationstjänst, SLU Service
Box 7075
750 07 Uppsala
Tel. 018 - 67 11 00
Fax. 018 - 67 35 00
E-post: publikationstjanst@slu.se

Upplaga

4 500 ex.

Medverkande i detta nummer

Ulf Lundwall	Johan Samuelsson
Isak Isaksson	Jenny Högstedt
Anna Broström	Susann Östergård
Per Eliasson	Annika Kruuse
Lena Ingvad	Patrik Grahn
Marie Byström	Leif Mattsson
Anna Kim-Andersson	Kristina L Nilsson
Georg Andersson	Börge Pettersson
Cecilia Backe	Eva Thörn
Pella Larsson	Oloph Demker
Malin Birgersson	

Centrum för biologisk mångfald

Riksdagen beslöt 1994 att bilda ett centrum för att samordna och stimulera forskning om biologisk mångfald. Detta som ett led i att uppfylla åtagandena i den internationella konventionen som Sverige skrev under i Rio 1992.

Centrum för biologisk mångfald startade hösten 1995. Verksamheten består av initiering och samordning av forskning och högre utbildning samt seminarier och information om biologisk mångfald.

CBM är en gemensam arbetsenhet för Uppsala universitet och Sveriges lantbruksuniversitet (SLU).

Omslagsfoto

Stinkmusslingar i närskogen.
Urban Emanuelsson

Biologisk mångfald ger vinster för samhället!

Genom åren har jag fått besvara olika varianter av frågan "vad skall vi med biologisk mångfald till?" Jag tycker frågan är en utmaning, och svaret blir lite olika beroende på i vilket sammanhang den ställs. I ett närnatursammanhang blir svaret ofta inriktat på att ta upp alla glädjeämnen som följer med biologisk mångfald. I det här numret av Biodiverse ser vi på många sätt framåt och tar upp goda exempel på hur kunskap om biologisk mångfald kan läras ut. Vi tar också upp de stora vinster som samhället kan göra om man satsar på närnaturen och den biologiska mångfalden i vår närhet. Fågelsång, vilda och odlade växter men även intressanta insekter och svampar kan göra vår vardag rikare, locka oss till promenader och mer aktiva fysiska aktiviteter. Detta är friskvård som har stor ekonomisk betydelse för samhället.

Vi tar också upp det betydande behovet av att se till att de som inte har vana vid att vistas i naturen kan få en chans att lära sig nyttja vår fantastiska allemansrätt. Invandrare är en viktig grupp i vårt samhälle som måste få chansen att upptäcka svensk natur.

Som också framgår av detta nummer satsar CBM på ett större forskningsprogram kring närnatur. Vi kallar programmet MINNA, uttytt mångfald i närnatur. MINNA hoppas jag skall bli ett välkänt forskningsprogram där en hel del forskning kring närnatur kan samlas. Precis som i andra CBM-program skall MINNA:s forskning ligga utspridd på flera olika institutioner i Sverige, och med ett ordentligt avnämardeltagande. I linje med denna satsning kommer vi nu också ut med "Närnaturboken" som är ett samarbete med Naturskyddsföreningen.

Till sist vill jag här också vara lite specifik och utmana Biodiverses läsare inför nästa badsäsong, med slagordet **Vuxna kan snorkla i Sverige!** Det är alltså en utmaning att börja titta på den mycket intressanta mångfald som finns på grunt vatten där vi badar, både i havet och i en del insjöar. Snorkla gör många på semesterorter, men man missar att det finns fantastiska saker att se under vattnet även i Sverige, utan att man behöver vara dykare eller barn. Till er som sysslar med naturpedagogik: Vem blir först med en fin naturstig under vattnet?

URBAN EMANUELSSON

Inspirerande om närnatur

Sidensvansens fina ringande läte! Doften av fuktig jord! De färgsprakande lövens rika palett! Runt knuten finns en hel värld att upptäcka – och bevara. Närnaturboken inspirerar och visar hur.

Naturen ger oss upplevelser dagligen, på väg till eller ifrån arbetet, skolan eller dagis. En flock sidensvansar i rönnen som dignar av mogna röda bär. En vaksam skata som bockar och trixar med stjärten. En koltrast som sprätter bland torra löv på jakt efter insekter. Små naturupplevelser som finns nära oss, åtminstone så länge vi omges av träd, gräs och stenar.

NIO GRUNDREGLER

Upplevelsen kan bli ännu större med lite grundläggande kunskap om biologisk mångfald. Med *Närnaturboken* vill vi inspirera, ge kunskap och verktyg till alla som arbetar med detta. Boken är ett samarbete mellan Svenska Naturskyddsföreningen (SNF) och Centrum för biologisk mångfald (CBM). Vi presenterar mer än 300 olika idéer för hur man kan utveckla den biologiska mångfalden i närmiljön. Idéerna samlas kring en ryggrad av nio grundregler som vi anser borde genomsyra all kommunal planering: att göra naturen tillgänglig, att bevara vild natur, att värna vattnet, att bevara och skapa gröna samband, att göra svarta ytor gröna, att skapa lika många kvadratmeter ny grön yta som bebyggs, att skapa vilda rum i parker och närnatur, att lösa djurens bostadsbrist, samt att utrota den biologiska analfabetismen.

Grundreglerna behövs som en motvikt till de planinstrument som styr stadsutvecklingen. Idag naggas parker och närnatur i kanten. Vi får allt mindre kontakt med biologisk mångfald. De växter eller djur som vi inte längre ser, anser vi oss heller inte ha behov att sätta namn på. När ingen längre kan namnen blir vi naturanalfabeter. Då får vi svårare att inse betydelsen av att rädda aspgelélaven, hålträdsklokryparen eller den vitryggiga hackspetten.

MEST AKUT I STORSTÄDER

För två år sedan gjorde SNF en enkätundersökning i landets 290 kommuner. Vi ställde, med utgångspunkt från våra grundregler, tio olika frågor om vad de gör för att skapa grönare tätorter. Totalt svarade 159 kommuner (55 %) på enkäten. Sveriges grönaste kommuner är enligt enkäten Stockholm, Örebro,

Trollhättan, Norrköping och Huddinge. Det är storstäderna som har störst problem med utarmning av grönstrukturerna. Därför är det också naturligt att de har kommit längst i arbetet med att få en grönnare stad. En glesbygdskommun påpekade i sitt svar att "hela vår kommun är vildmark och vi behöver snarare mer asfalt". Flera andra mindre kommuner fanns dock med bland dem som fick höga poäng i enkäten.

Sammanställningen visade att närnaturfrågorna finns på kommunernas agenda, men att det behövs mer idéer, resurser och pengar. Vi tror att *Närnaturboken* i kombination med olika statliga investeringsstöd kan vara till god hjälp för att komma vidare. Låt närnaturen leva! ▶

ISAK ISAKSSON, BIOLOG
SVENSKA NATURSKYDDSFÖRENINGEN
ULF LUNDWALL, FOLKBILDARE
STUDIEFRÄMJANDET

Närnaturboken – idéer för att utveckla biologisk mångfald, är ett samarbete mellan Svenska Naturskyddsföreningen och Centrum för biologisk mångfald. Boken utkommer i februari och distribueras via SNF:s bokförsäljning.

Närnaturboken kommer ut i februari. Här är sex tips så länge:

Tysta platser

Skydda tysta områden mot exploatering och buller. I tysta områden ska besökare utan problem kunna uppleva till exempel fågelsången på försommaren.

Bevara ruderatmarkerna

Bevara blottlagda jordytor i hamnar, på industriområden och ödetomter. Där frodas ofta växter som vandrat in från en rad olika håll.

Blåstång

Visste du att blåstången varje försommar förökar sig vid fullmåne? Hjälptångens "larver" (gameter) genom att i maj-juni vid fullmåne skrubba bort den övergödningssgynnade grönslicken från en klippställ i vattenbrynet.

Grönska mot klotter

Klättrande grönska som till exempel, klematis, murgröna, pipranka, humle, kaprifol och vildvin kan bli ett levande skydd och en billig försäkring mot klotter.

Skalbaggsöar

I större fält kan man hjälpa jordlöpare, kortvingar och nyckelpigor att finna ett livsrum, samtidigt som man får naturlig hjälp att hålla efter bladlössen. Skalbaggsöar skapas genom att två tältor plöjs ihop ute i fältet och sås med hundäxing, timotej och luddtätel, arter som bildar en lämplig livsmiljö för bladluspredatorerna.

Stekelbatteri

Ett stekelbatteri tillverkas av ett knippe bambukäppar eller vassrör som buntas ihop och stoppas in i en konserverburk. Batteriet blir boplats för vildbin och solitärgetingar.

Ny satsning på närnatur

En ny svensk kunskapssatsning håller på att ta form. Mångfald i närnatur – MINNA – är ett nytt forsknings- och utvecklingsprogram om biologisk mångfald och närnaturens sociala värden.

Bättre folkhälsa, integration och naturpedagogik. MINNA ger förutsättningarna för att ta tillvara alla värden i närnaturen.

Foto: Mats Wilhelm

Forskningsprogrammet *Mångfald i närnatur* (MINNA) är en långsiktig satsning som riktar sig till forskare och praktiker inom kommuner och statliga verk samt organisationer med intresse för frågor som rör närnatur. Målet med programmet är att belysa betydelsen av en rik närnatur för rekreation och folkhälsa, för boendemiljö och livskvalitet, för integration och jämlikhet, samt för arbetet för ett hållbart samhälle. Tanken är att ge forskare och praktiker möjlighet att träffas regelbundet och utbyta erfarenheter och tankar som kan leda till nya utvecklings- och forskningsprojekt.

SAKNAR SVAR

Centrum för biologisk mångfald (CBM) har under en längre tid engagerat sig på olika sätt i frågor kring närnatur, naturvägledning och integrationsfrågor. Det har vi gjort i samarbete med forskare och praktiker inom organisationer, statliga verk och kommuner. Forskning kring ämnet bedrivs idag på olika håll i landet. Men samtidigt saknas svar på flera viktiga frågor för den fysiska planeringen och för förvaltningen av grönområden. Verksamheten har hittills också saknat en samlad nationell plattform.

INLEDANDE STEG

MINNA:s första möte hölls i januari i år, då vi formulerade några angelägna huvudfrågeställningar. Sedan har CBM vid två tillfällen, i maj i Stockholm och i juni i Lund, bjudit in praktiker inom kommuner, statliga verk, organisationer och forskare. Vi har informerat om planerna för MINNA och diskuterat de föreslagna frågeställningarna. Vid dessa möten har även pågående projekt rörande närnatur presenterats. Mötesdeltagarna har informerat varandra och CBM om vilka personer och projekt som kan tänkas ingå i forsknings- och utvecklingsprogrammet.

Den 22 september anordnades den första workshopen som samlade ett 50-tal praktiker och forskare verkssamma i storstadsregionerna Göteborg, Stockholm och Skåne. Workshopens tyngdpunkt låg på de sex huvudfrågeställningarna som vi diskuterade.

SATSNINGEN GER UTDELNING

Programmet har redan börjat ge resultat. Forskare och praktiker knutna till CBM och MINNA har under tidig höst lämnat in tre ansökningar för projektfinansiering. En intresseanmälan med ett trettiotal

Sex huvudfrågeställningar

Programmet kretsar kring sex huvudfrågeställningar med anknytning till närmatur. Förhoppningen är att praktiker och forskare utvecklar gemensamma projekt kring dessa frågeställningar.

1) NÄRNATUR SOM GRUND FÖR EN HÅLLBAR SAMHÄLLSUTVECKLING

Det finns både ett demokratiskt och ett ekonomiskt perspektiv på närnaturens betydelse för en hållbar samhällsutveckling. Ur ett demokratiskt perspektiv kan man fråga sig hur naturupplevelser påverkar människors inställning till och engagemang för naturen. Närnaturen och naturvägledningen har betydelse för folkbildningen och för en framtida naturvårdsopinion. Ur ett ekonomiskt perspektiv är det viktigt att kunna värdera samhällsnyttan av närmatur för till exempel folkhälsan. Men den har också en ekonomisk betydelse som möjlighet till produktion av nya tjänster inom rekreation, naturupplevelser och turism.

2) NÄRNATUR SOM EN RESURS FÖR BÄTTRE FOLKHÄLSA

Vilken närmatur är det som lockar flest människor till friluftsliv? Går det bra med vad som helst som är grönt eller finns det en koppling mellan naturupplevelser och biologiska värden? Föredrar de flesta utsikter framför artrikedom eller kompletterar olika värden varandra? Vilka värden finns i ett diffust och passivt nyttjande av närmatur som utsikt från bostäder och arbetsplatser eller från bilfönstret? Vilka kunskaper har olika grupper om tillgängligheten till närmatur? Hur ser det friluftsliv ut som leder till förbättrad folkhälsa?

3) NÄRNATUR SOM ARENA FÖR INTEGRATION

Inom detta område saknar vi kunskap till stor del. Det innebär att en rad inledande undersökningar måste göras. Det är viktigt att po-

ängtera att integrationen är dubbelriktad. Ett bostadsområde helt dominerat av invånare med svensk bakgrund är lika lite integrerat som ett område dominerat av invånare med utländsk bakgrund. Närnaturen är en möjlig mötesplats för medborgare med utländsk och svensk bakgrund.

4) NÄRNATURVÄGLEDNING

Vilka erfarenheter finns det från hittills genomförda satsningar på naturvägledning? Vad kan sägas karakterisera lyckade projekt? Vilka grupper deltar och med vilket resultat? På vilket sätt har de varit lyckosamma i meningen att de medfört ökad förståelse för naturen, ökad ekologisk medvetenhet, kunskap om landskapsvärden, ökad vistelse i närmatur eller förbättrad hälsa?

5) NÄRNATUR OCH BIOLOGISK MÅNGFALD I FYSISK PLANERING OCH EXPLOATERING

Hur prioriteras närmatur i den fysiska planeringen? Finns det skillnader mellan politiska mål och praktisk handling? Hur samverkar "vild" biologisk mångfald, odlad mångfald och omgivande landskap? Hur åstadkommer vi en optimal biologisk mångfald i stadsmiljön? Vilka biologiska kunskaper behövs för förvaltningen av biologisk mångfald i urban miljö?

6) DISKURS OM NÄRNATUR OCH BIOLOGISK MÅNGFALD

Diskursen kan ses som ett gemensamt ramverk för diskussionen. Hur problematiseras där förhållandet mellan människor och natur? Det finns starka normativa drag i betydelsen av naturupplevelser. Hur behandlar vi det i våra undersökningar – empiriskt och/eller normativt? Hur används begreppet biologisk mångfald i forskning, samhällelig praktik och politisk retorik?

medsökande har gått till Naturvårdsverket. Den gäller utlysningen av ett större forskningsprogram kring närmatur, friluftsliv och biologisk mångfald. Naturvårdsverket har lämnat planeringsbidrag för att skriva en full ansökan under våren.

Mer regional inriktning har en ansökan till Sparbankstiftelsen i Skåne om hälsa, integration, biologisk mångfald och fysisk planering i ett rekreationsområde i Malmös närmatur. Det gäller de så kallade Arrie Dammar där Region Skåne planerar ett nytt rekreationsområde. Ansökan är frukten av ett samarbete inom MINNA och forskare från Lunds universitet, Sveriges lantbruksuniversitet i Alnarp och Malmö högskola.

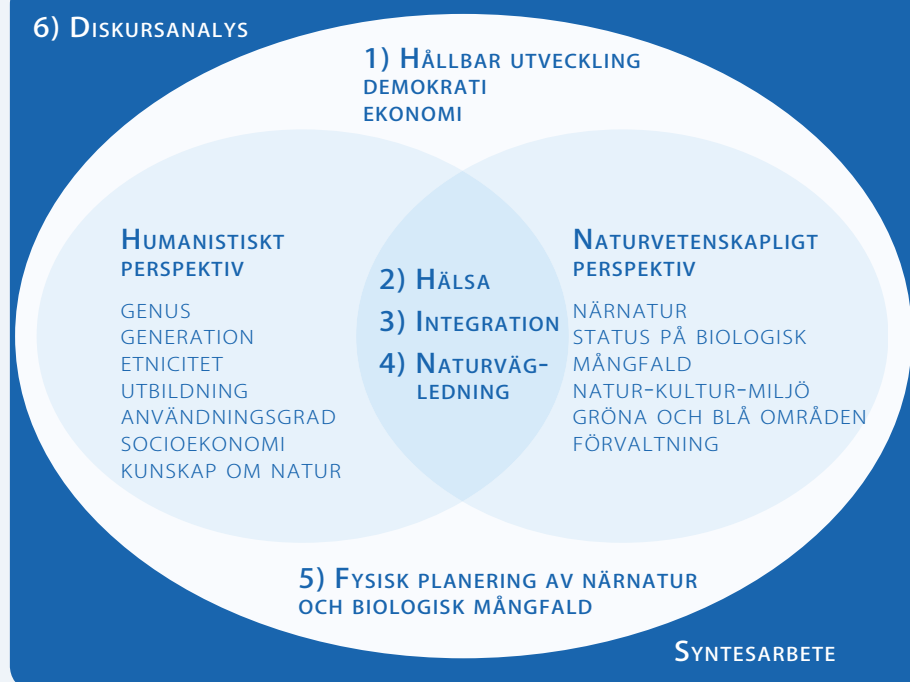
PER ELIASSON
ANNA BROSTRÖM

Intresserad?

Om du är intresserad av någon av ovanstående frågeställningar är du välkommen på våra workshops. Nästa tillfälle att träffa närmaturfolk för att diskutera och initiera nya projekt arrangeras i Göteborg den 2 mars.

Mer info på www.cbm.slu.se/MINNA

6) DISKURSANALYS

MINNA har en tvärvetenskaplig ansats som är nödvändig för att täcka in olika frågor om närmatur. Hela programmet innefattas i en gemensam diskurs. Olika vetenskapliga traditioner möts i några av frågorna.

Stammar från nedblåsta träd läggs ut till en faunadepå som skapar livsrum för vedlevande organismer. Plaketten som spikas fast på stockarna förvandlar dem från en skräphög till ett intressant naturvårdsobjekt.

Foto: Lena Ingvad

Innovativa naturvårdsmetoder

Varför frakta bort nedfallna träd när de både kan hysa viktig insektsfauna och vara levande museer för människor? I Lund tog man chansen och skapade vild natur – mitt i stan.

Information till allmänheten är nyckeln till att lyckas. Utan information kan det vara svårt att förstå varför döda stockar ska få ta plats i rekreatiomsområden.

Den 3:e december 1999 drabbades södra Skåne av en häftig storm. De starka vindarna fällde framförallt granskog, men även många grova lövträd såväl inne i Lunds centrala parker som utanför staden. Entomolog Mikael Sörensson kontaktade Park- och naturkontoret för att, på något sätt, utnyttja de nedfallna träden till att gynna biologisk mångfald istället för att transportera dem till flisning och eldning.

FAUNADEPÅN FÖDS

Tjänstemän på park- och naturkontoret besökte tillsammans med Mikael områden där grova träd fallit. Detta inspirerande besök lade grunden till att flera högar av död ved senare kunde läggas ut i kommunens parker och tätortsnära rekreatiomsområden som nya livsmiljöer för vedlevande insekter. I den brevväxling som sedan följde mellan tjänstemän och experter från olika förvaltningar var förslagen många om vad platserna skulle heta. Michaels förslag vägde tungt och ordet *faunadepå* myntades.

Projektpersonal och Mikael deltog själva vid vedutläggningen vilket gjorde att många människor kunde bemötas direkt på plats och informeras om vad som pågick, så att allmänheten skulle se dessa högar

Lärande natur

I projektet Lärande natur II, med statligt bidrag för naturvård i kommunal regi 2005–2008, finns målsättningen att utveckla metoder för en långsiktigt hållbar naturvårdsskötsel. Projektet är koncentrerat till de fyra natur- och kulturmiljöerna ädellövskog, våtmarker, sandmarker och fåladsmarker. Var och en av dessa miljöer utgör en s.k. ekobas, som kommer att vara utgångspunkt för pedagogiska, kunskapshöjande och rekreativa åtgärder. På detta sätt kommer arbetet med faunadepåer att fortsätta utvecklas genom skapande av nya och alternativa livsmiljöer för insekter.

Foto: A Åsberg

som biologiskt värdefulla och inte bara som skräpiga. Radio och dagstidningar uppmärksammade utläggningen vilket också hjälpte till att sprida kunskap om faunadepåerna. Informationsskyltar placerades ut och en liten vacker märkskylt sattes på stockarna för att påverka folks attityder, informera och framförallt motverka nedskräpning.

INFORMATION NYCKELN TILL ATT LYCKAS

På en av Naturskolans träffar, inom nätverket för Gröna skolgårdar, föreläste Mikael Sörensson om vad skolorna skulle kunna göra för att gynna den vedlevande faunan. Därefter fick skolpersonal från kommunen delta i utläggning av en faunadepå. Allt detta för att sprida kunskap om betydelsen av död ved till skolpersonal och i förlängningen till elever och deras föräldrar. Åtskilliga faunadepåer har sedan rapporterats från Lunds skolgårdar.

För att höja kunskapen producerades också en skrift med viktiga tips för att gynna sällsynta insekter i park- och kulturmiljö. Denna har blivit mycket efterfrågad och spridits till kommuner, museer, högskoleutbildningar, renhållningsföretag, skolor och privatpersoner. Det är av stor vikt att sprida kunskapen och ”faunadepåtänkandet” så att alla såväl tjänstemän, parkarbetare som allmänhet känner till och agerar när tillfälle ges att ta tillvara och utnyttja grov lövträdsved för naturvårdande ändamål. Nya faunadepåer har därefter fortsatt att läggas ut när grova träd avvercats i Lunds kommun.

ETT POSITIVT MÖTE

Som avslutning återges här en episod från en depotering av grova stockar i anslutning till en promenadstig.

Många ton grov lövträdsved höll på att lastas av från en kranbil då en dam med hund kom promenerande. Personalen väntade sig klagomål för att de skräpade ner och tog genast till orda.

– Du undrar förstås vad vi håller på med?
– Oh nej, svarade damen. Det där gör ni för de sällsynta insekterna.

– Då kanske du vill ha den här skriften, säger en av männen och visar häftet om sällsynta insekter.

– Nej, den har jag redan läst men jag tar gärna ett exemplar till! ▶▶

Uppföljning

En uppföljande inventering, Faunadepåer i Lund – en preliminär uppföljning av insektsfaunan, gjordes 2004 av Mikael Sörensson och är tillgänglig på www.lund.se

LENA INGVAÐ
PARK- OCH
NATURKONTORET,
TEKNISKA
FÖRVALTNINGEN
LUNDS KOMMUN

Sterila skolgårdar grönskar i Nairobi

CBM arbetar genom SwedBio med att utveckla närnaturen i tredje världen.

Swedish International Biodiversity Programme (SwedBio) vid CBM verkar för att svenskt bistånd ska genomsyras av förståelse för den biologiska mångfaldens betydelse för fattiga människor. I vårt samarbetsprogram, där vi stödjer regionala och internationella organisationer i u-länder, ingår flera projekt som på olika sätt arbetar för att stärka lokalbefolkningars hållbara nyttjande av sin närnatur. Inom ramen för det SwedBiostödda African Biodiversity Network, där organisationer och enskilda från ett tiotal afrikanska länder ingår, finns en rad exempel på innovativt arbete med närnatur i ett tätortsnära perspektiv.

Ett exempel är projektet ”Urban Ecology” i Nairobi i Kenya, där man inom ramen för FN:s nya Årtionde för Utbildning för Hållbar Utveckling påbörjat praktiskt miljöarbete i skolor i Nairobi. Projektet arbetar för att skapa en helhetssyn på närnaturens betydelse i ett urbant perspektiv och riktar sig till både lärare och elever. En av aktiviteterna i Urban Ecology-projektet består i att planera och genomföra plantering av inhemska träd på skolgårdar som tidigare varit sterila miljöer, samt att tillsammans med eleverna utforska närmiljöns betydelse för människors hälsa i ett ekosystemperspektiv. Ett annat exempel är arbetet i Kapstadens kåkstäder med miljöundervisning, lokalt miljöskydd, lokal stadsbaserad odling och sopsortering. I det arbetet ingår ett antal lokala organisationer med kopplingar till African Biodiversity Network. ▶

MARIE BYSTRÖM, SWEDBIO

Att dra nytta av närnaturen. Medlemmar i African Biodiversity Network studerar en lokal grönsaksodling i en av Kapstadens kåkstäder.

Foto: Marie Byström

Med andras ögon

Integration. Detta ord som används så ofta men är så svårt att förverkliga. I projektet "Kulturell mångfald möter biologisk mångfald" är närnaturen en spännande mötesplats.

Naturupplevelser. Stövlar och ryggsäck, termos och ostmackor. Eller sång och dans och helstekt kalkon. När olika kulturer blandas kan oväntade saker hända. Då faller ljuset på ett nytt sätt mellan träden och perspektiv ändras. Museiekolog Anna Hadders vid Regionmuseet i Kristianstad berättar:

– Vi gick på tur i skogen med en grupp gymnasietjejer från bland annat Irak, Libanon och Palestina. För mig är det självklart att ha kängorna på. Men flickan

från Irak som kom i nylonstrumpor och högklackat, hon kunde ta sig fram hon också. Det var bara annorlunda och jag fick mig en tankeställare! Många svenskar ser friluftsliv som något självklart, men fenomenet är faktiskt inte mer än 100 år gammalt i Sverige.

SAMARBETSPROJEKT

Promenaden skedde inom ramen för projektet "Kulturell mångfald möter biologisk mångfald" som drivs av Regionmuseet Kristianstad i samarbete med flera organisationer och myndigheter.

Anna Hadders är projektledare och lyfter fram friskvårds- och hälsoaspekten och möjligheten att få nya kategorier människor att ta del av Sveriges natur samtidigt som de lär sig mer om den. Allemansrätten är en central del av projektet. Att skapa mötesplatser och kontaktnät mellan gamla och nya svenskar är också viktigt.

UTSTÄLLNING PÅ TURNÉ

Etnolog Anne Rosengren, anställd av projektet, har intervjuat ett 40-tal personer om deras syn på naturen. Materialet kommer bland annat att användas i den vandringsutställning som planeras i projektet (se faktarutan).

– Det har varit människor från olika länder, vuxna, ungdomar, barn, funktionshindrade, trädgårdsintresserade och föreningsaktiva. Jag har försökt att fånga många olika förhållningssätt till naturen, berättar hon. ▶▶

ANNA KIM-ANDERSSON

Mångfaldsprojektet

"Kulturell mångfald möter Biologisk mångfald" startade under våren 2005. Projektet ska bland annat resultera i en vandringsutställningen "Får man grilla här?" som visas i Kristianstad våren 2006. Därefter blir det två parallella turnéer, en i Skåne och en i övriga delar av Sverige.

Mer information:

Anna Hadders, tel. 044-13 57 22

anna.hadders@regionmuseet.m.se

Anne Rosengren, tel 044-13 53 66

anne.rosengren@regionmuseet.m.se

Foto: Anna Hadders

Foto: Urban Emanuelsson

Kulturell och biologisk mångfald hand i hand

Naturskoleelever umgås utan tankar på skillnader. Mångfalden i naturen blir en självklar spegel av mångfald även bland människor.

Hur många mänskliga kulturer det finns i världen vet jag inte, men tusentals är det. Som hos alla andra levande organismer på den här planeten stämmer parollen ”alla olika alla lika” väl in på människan. Visst finns det skillnader mellan kulturer men till största delen är vi ju lika.

LEKEN SLÅR UN DAN SKILLNADER

Två av alla de saker som förenar oss är barnens upptäckarglädje och nyfikenhet, samt att innerst inne mår de allra flesta människor bra av att vistas i naturen. Det har det till och med börjat komma vetenskapliga belägg för. Det är inget jag blir förvånad över. Här ligger en väldig möjlighet till integration kulturer emellan. Barnen, som från början inte bryr sig speciellt mycket om utseende eller kulturell härkomst, får så småningom en uppfattning om vad som är det så kallade normala. Vad detta normala blir beror på uppväxtmiljön. I leken kommer nyfikenheten och upptäckarglädjen att ta sig förbi de flesta uppfattningar om detta normala. Allt det som förenar oss blir så tydligt att det som råkar vara olika inte på något sätt leder till irritation. Barnen undersöker, frågar och upptäcker, kort sagt leker med varandra utan att bry sig om hår- eller hudfärg eller liknande.

Här kommer naturen in i bilden. I den biologiska mångfalden av både organismer och livsmiljöer finns det mycket att upptäcka och ta reda på. Mångfald blir något som är intressant och roligt. Ju mer olika djur,

växter, svampar, döda träd och stenar som finns att upptäcka, desto mer spännande är det. Detta följer troligen med upp i åldern. Olika sorters människor från olika kulturer går lika bra att ”leka” med och mångfald är något positivt – inte konstigt.

NÄRHETEN UNDERLÄTTAR

Det är klart att ju närmare man bor ett naturskönt område desto troligare är det att man vistas där. Och om man bor nära människor från olika kulturer umgås man, i alla fall som barn, oftare med dem. På det sättet är närnatur och integration lika. Närnaturen blir ett sätt att integrera känslan för naturen, och naturen blir ett sätt att underlätta integrationen med (inte av) olika kulturer. Det är ju inte bara invandrare som ska integreras med svenskar utan också tvärtom. Det kanske är bristen på insikten om detta som gör att det går så trögt.

Jag skulle nog ha aktat mig för att skriva om detta lätt klichéfyllda ämne om det inte vore för att jag själv har upplevt det, tillsammans med Fältbiologerna som har en klubb för minifältisar i Rosengård i Malmö. Här lever människor från många olika kulturer och en del av barnen följer ibland med på fältbiologernas aktiviteter. De upplever här naturen tillsammans och, utan att tänka på det, bidrar till ett samhälle med mindre konflikter och mer förståelse för naturen. Ytterligare ett kanske oväntat skäl till att värna om närnaturen och den biologiska mångfalden.

GEORG ANDERSSON
LUNDS STUDENTFÄLTBIOLOGER

”Jag skulle nog ha aktat mig för att skriva om detta lätt klichéfyllda ämne om det inte vore för att jag själv har upplevt det.”

Naturen som skolgård

Utemiljön kan många gånger vara det bästa klassrummet. Forskning har visat att möjligheten att ta vara på kunskap genom att uppleva den är klart överlägsen.

Ibland kan det vara svårt att hinna ut med de små barnen till trevliga utemiljöer. De tar sig inte fram så fort och man hinner därför inte så långt på en lektionstimme. Då gäller det att fundera över hur man kan göra det lättare att komma ut i naturen med barnen. Genom att utveckla grönstrukturerna i förskolornas direkta närområde kan en spännande naturlig miljö skapas, där upplevelser ökar barnens förståelse för naturen samtidigt som den biologiska mångfalden i kommunens tätortsmiljö gynnas.

NATURBASER

I Lomma kommun, som ligger i den hårt exploaterade delen av sydvästra Skåne, har man påbörjat ett projekt med att skapa så kallade naturbaser i tätorten. Projektet startade i samarbete mellan fyra förskolor inom enhet Ångstorp i den sydöstra delen av Lomma tätort. I området finns det stora klippta gräsytor med förvuxna naturlika planteringar och otillgängliga taggiga buskage, ganska torftigt utformade ur ett naturvårdsperspektiv. Det finns dock stora potentialer att utveckla dessa miljöer till intressanta naturområden – genom att till exempel anlägga ängsmarker och våtmarker, skapa faunadepåer* genom att öka mängden död ved, berika fålskiktet i planteringarna och utveckla variationsrika bryn. För de små barnen som besöker naturbaserna kan dessa områden bli fantastiskt spännande miljöer som väcker intresse för djur och natur.

2004 fick kommunen bidrag från naturvårdsinvesteringsprogrammet (NIP) för att utveckla området. Projektet är i full gång och till en början skapas två naturbaser i förskolornas närområde. Den ena vid ett dagvattenmagasin som förvandlas till en spännande våtmark. Genom samarbete med kommunens tekniska förvaltning har man kommit överens om skötseln i framtiden så att en försiktig rensning gör att de biologiska värdena värnas, samtidigt som funktionen som fördröjningsmagasin upprätthålls. Vid dammens strand byggs en hävningsbrygga som gör att det blir enklare för barnen att komma nära vattenytan. En torräng skapas och fågelholkar kommer att byggas av skolelever och placeras ut i området. Man bygger en "mullekoja" med hjälp av intresserade föräldrar och en låda placeras ut där pedagogiskt material såsom

artnycklar, håvar, insektsburkar och baljor förvaras. Alla pedagoger på de fyra förskolorna erbjuds en dags utbildning i naturpedagogik.

NATURKÄNSLA

Det är det lilla i det stora som blir det viktiga för de små barnen. Att anlägga stigar genom de nu 15-åriga naturlika planteringarna räcker för att barnen ska få uppleva känslan av att röra sig i en skog. Att gå genom vassen längs kanten på våtmarken känns som att gå i en tunnel. Tänk att det kan finnas så höga grässtrån! Inne bland vassen finns en platt sten. Där kan man sitta och fundera på hur det är att vara ett småkryp i en äng... När man kommer ut från grässtigen når man en öppen äng. Vad finns det för grässtrån och småkryp där männro? Tre viktiga ledord gäller för arbetet kring naturbaserna: upptäckarglädje, förtrogenhet och naturkänsla.

CECILIA BACKE
MILJÖSTRATEG, LOMMA KOMMUN

”Inne bland vassen finns en platt sten. Där kan man sitta och fundera på hur det är att vara ett småkryp i en äng...”

Illustration: Åse Andreasson

*Se artikeln på sidan 6.

Att visa vägen till naturen

Naturguidning ger perspektiv på hembygden och nycklar till förståelse av vad som finns i den närmas-
te naturomgivningen. Följ med på en tur i Nacka!

Projektet Närnaturguide

Studieförbundet, Svenska Naturskyddsföreningen och Sveriges Ornitologiska Förening startade 2004 projektet "Närnaturguider", vars huvudsyfte är att utbilda människor inom våra organisationer till bättre vägvisare till naturen. Projektet pågår till och med 2006 och arrangerar i september en konferens om naturguidning. Mer om det på www.naturguider.se

Det är en strålande höstdag och jag är på väg ut till en naturguidning i Nackareservatet med en grupp föräldralediga med barn och barnvagnar. De flesta kommer från den här delen av stan, Stockholms södra förorter, men några har tagit sig hit från andra stadsdelar. På vägen från tunnelbanestationen ut till skogen får vi veta lite om bebyggelsen, om miljonprogrammet och varför man kom att bygga just på den här platsen – och att Bagarmossen faktiskt har sitt namn efter en bagare som bodde här.

I ett område med hållmarkstallskog får vi veta mer om vad växtlighetens utseende idag har att göra med inlandsisens framfart för tusentals år sedan. Medan vi i en lång karavan rör oss mot vår fikaplatz har vi i uppgift att observera hur vegetationen förändras längs vägen. Vid en liten våtmark känner vi på gamla tiders blöjor i form av vitmossa, som innehåller ett ämne som motverkar infektioner. Kanske hade man mindre problem med blöjeksem förr? Det vanliga missförståndet med "vitmossan" i adventsljusstaken reds ut (det är fönsterlav, inte vitmossa) och guiden Mårten visar några olika renlavar och berättar om skillnaden mellan mossor och lav.

När vi kommer ut från skogen ut på öppna fält berättar deltagarna om vad de sett. Några redogör för hur de små förvridna tallarna uppe på berget successivt ersattes med större och blandades upp med granar för att nere i sänkan där vi nu står försvinna helt till förmån för aspar, björkar och ekar. Mårten förklarar hur det kommer sig att olika träd växer på olika ställen och visar på vad som kännetecknar en asp och en ek. Och det lilla barrträdet som står där borta – är det en tall eller en gran? Nej, det är ju en en, känn på barren här: vad vassa de är, mycket vassare än granens och tallens! Enen växer helst där marken är öppen och det finns mycket ljus, som här. En mamma bakom mig säger till sin kompis att tänk vad man har glömt, vad bra att få en repetition för barnen kommer ju att fråga...

Framme vid fikastället. Alla breder ut filtar, byter blöjor, tar fram nappflaskor eller ammar. Vi kanske njuter av den sista höstsolen för året? Några gräsänder och kanadagäss kommer och tigger mat till de äldre barnens förtjusning. En flicka badar fötterna. Det tar emot att bryta upp, men ska vi vara framme vid målet

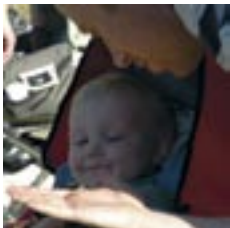
Foto: Pella Larsson

på utsatt tid måste vi nog gå nu. Fikapausen blev ändå nästan dubbelt så lång som beräknat – men det är väl den som är det bästa med att ta sig ut?

Vid avslutningen berättar Mårten om hur viktiga grönområdena i stadens närhet är för oss stadsbor och vilka ekosystemtjänster vi får från dem. Han förklarar att många hotas av exploatering och att Nackareservatet trots sitt namn inte är ett reservat ännu, men att han hoppas att det – efter 30 års tid – snart ska vara det. Flera av föräldrarna uttrycker vilken härlig promenad det var och sin glädje över att ha hittat ett nytt ställe att vandra i.

Genom naturguidningen har föräldrarna – förutom motion, avkoppling och en naturupplevelse tillsammans med sina barn – fått ett nytt perspektiv på sin hembygd. Genom att lära sig lite om de vanligaste arterna och företeelserna i svensk natur har de fått några nycklar till förståelse av vad de ser omkring sig varje dag, nycklar som kan leda till en nyfikenhet på mer. Idag har det stora flertalet allt sämre kunskaper och en stor osäkerhet inför att ta sig ut i naturen. Även om viljan finns kan hindren vara för stora – var någonstans hittar man naturen till exempel? Och hur bär man sig åt för att inte gå vilse? Vardagskunskapen om naturen håller på att försvinna. Därmed går samhället miste om de stora värden som finns i denna natur, både för människors hälsa och för en bred förståelse av naturen i stort och människans plats i den.

 PELLA LARSSON
PROJEKTLEDARE, SNF

Foton: Pella Larsson

Kan biologisk mångfald i städer förutsägas?

Är kommunerna redo att använda prediktioner i sina strategiska miljöbedömningar?

I dagens samhälle ställs allt högre krav på att stadernas grönområden och biologiska mångfald bevaras. De nationella miljömålen och Agenda 21 ger tyvärr inte mycket ledning för hur detta ska genomföras och övervakas. Den fysiska planeringen i kommunerna står inför en svår utmaning och det finns ett behov av välutvecklade metoder för att prediktera arters förekomst. Kan prediktion och scenarioteknik användas för att förutse konsekvenserna av olika regionala och kommunala planer?

Sveriges städer ökar i befolkningsmängd, men inte så mycket i areal. Orsaken är att den fysiska planeringen under de senaste decennierna inriktats på förtätning av städerna, vilket inneburit att många grönområden naggats i kanten eller försvunnit helt. Invånarna förlorar kontakten med naturen och arters livsmiljöer försvinner. Ur detta har forskningsområdet urban ekologi vuxit fram, vilket innebär att man studerar staden som ett ekosystem och hur vårt levnadssätt påverkar omgivande ekosystem.

Den allmänna uppfattningen tycks vara att städer inte är av något naturvårdsintresse, men trots allt är många städer ursprungligen lokaliserade i artrika områden med höga värden för flora och fauna. I många städer har unika miljöer bevarats för vissa arter. På landsbygden däremot, har dessa miljöer nästintill försvunnit vilket har orsakat att många arter idag är rödlistade. I exempelvis Stockholm finns värdefulla biotoper såsom Djurgårdens gamla ekar. Eken anses vara den organism

som utgör livsrum för flest arter i Sverige och dessutom är ek det trädslag som ger husrum till flest rödlistade arter. Däribland finns bredbandad ekbarkbock som är en bofast, Akut hotad (CR) art som efter 1980-talet bara påträffats i Stockholms stad. Stockholm är dock inte problemfritt och minst 25% av de 412 rödlistade arterna som noterats där är antagligen försvunna¹, eftersom de ej påträffats efter 1974.

För att uppnå våra miljömål är det viktigt att identifiera och prioritera stadens unika miljöer för olika arter och ta hänsyn till dessa i planeringen. Ett sätt att identifiera dessa miljöer är att göra urban-ekologiska studier av landskapets mönster och strukturer. Dagens landskapsanalyser utförs ofta med hjälp av GIS. Fördelen är att stadens nuläge kan skildras och att olika scenarier kan modelleras, något som tidigare varit för komplext och tidskrävande att göra manuellt. I min egen studie² med prediktioner av sju olika fågelarters förekomst i Stockholms stad, har kommunens biotopkarta³ visat sig ovärderlig. Med observationer från Artportalens rapportsystem är det i studien möjligt att jämföra två olika prediktionsmodeller och att kvantifiera bra fågelbiotoper. Härigenom blir det möjligt att studera hur Stockholm stads expansionsplan kan komma att påverka arterna.

I juli 2004 infördes ett EU-direktiv⁴ som kräver att varje kommun/myndighet ska genomföra en strategisk miljöbedömning (SMB) för varje plan och program⁵. Prediktioner kan utvecklas till ett kraftfullt verktyg vid planering för att förutsäga konsekvenserna av olika scenarier. Det kommer att bli ett naturligt redskap för att utföra en SMB och kommer sannolikt att få allt större användningsområde. ▶

MALIN BIRGERSSON

¹Artarken, Stockholm stads miljöförvaltning 051107. ²Examensarbete, Inst. f. naturvårdsbiologi, SLU. ³Karta med distribution av biotoper och naturtyper, t.ex. en ekhage. ⁴2001/42/EG behandlas i miljöbalken kap. 6 11–18 § 5. ⁵En SMB ska genomföras för de planer och program som krävs av lag eller annan författning, om dess genomförande kan antas medföra en betydande miljöpåverkan.

Uppsalabarn i Stadsskogen. Även som nyblivet reservat riskerar skogen att exploateras med en trafiktunnel.

Foto: Malin Birgersson

Foto: Fredrik Stehn

Här syns glada pristagare från galakvällen: illustratörer, författare, formgivare, redaktion och ledning.

NOMINERAD TILL
Augustipriset 2005

Dagfjärilsvolymen har också nominerats till Augustipriset som delas ut av Svenska Förläggareföreningen. Vem som vinner avgörs på Augustgalan 5 december 2005 i Berwaldhallen, Stockholm.

Volymen *Dagfjärilar*, kammade hem hela två priser vid prisceremonin för Svenska Publishing-Priset 2005.

Juryns Stora Pris delades ut till det bästa av alla nominerade bidrag i alla kategorier. Juryns motivering var: "För ett imponerande mästerverk – en nationalskatt".

Priser till Nationalnyckeln!

I kategorin Fackböcker fick boken första pris med motiveringen: "För en kärleksfull framställning, kompetent struktur och ett klokt urval av bildtyp – tecknade illustrationer". Svenska Publishing-Priset delas ut av företaget Populär Kommunikation för att premiera god design, väljord typografi, böcker som lockar till läsning tack vare ett tydligt och synligt budskap, ett informativt innehåll, en god målanpassning och en tydlig identitet.

PP

Svenska Publishing-Priset 2005

Stort intresse för kryp i Halmstad

Naturkunskaps- och biologilärare vill lära sig mer om arter. En fullsatt kurs om mångfotingar och andra småkryp hölls i Halmstad den 26–27 oktober.

Ett trettiotal grundskole- och gymnasielärare från hela landet samlades under ledning av bland andra Göran Andersson för att låta sig inspireras och lära sig mer om markens småkryp. Göran kommer från Naturhistoriska museet i Göteborg och är en av landets främsta specialister på markdjur. Han är en av huvudförfattarna till *Mångfotingar*, den andra volymen av *Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna*. Kursen, som var ett arrangemang av ArtDatabanken, Halmstads naturskola och Nationellt resurscentrum för biologi och bioteknik, blev mycket uppskattad av deltagarna! Detta var det första fortbildningstillfället och tanken är att lärare ska erbjudas ett par kurser per år med lite olika inriktning.

JOHAN SAMUELSSON

Kursdeltagare studerar insamlade djur.

ArtDatabanken arbetar med kunskapen om den biologiska mångfalden i Sverige. I arbetsuppgifterna ingår att insamla, utvärdera och lagra information om Sveriges arter, bedöma graden och typen av hot och sammanställa rödlistan för Sverige. Inom Svenska artprojektet sker en speciell satsning på inventering, taxonomisk forskning och det populärvetenskapliga bokverket *Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna*. Vi finns liksom CBM i Naturicumhuset på SLU i Ultuna.

Kontakt: ArtDatabanken, SLU
Box 7007, 750 07 Uppsala
artdatabanken@slu.se
www.artdata.slu.se
www.nationalnyckeln.se
www.artportalen.se

Foto: Britt-Marie Liljedén

REDAKTÖR: JOHAN SAMUELSSON

Vad händer i kommunerna?

Runtom på olika håll i Sverige arbetas det med den tätortsnära naturen. Kommunerna har kommit olika långt och behoven skiljer sig från plats till plats. Tre orter berättar om några av sina verksamheter.

Illustrationer: Pamela Engström

I Göteborg sätts förklarande skyltar upp vid olika naturfenomen längs naturstigarna.

Använd naturen i undervisningen!

GÖTEBORG | En egen naturvård för varje skola? Det kan bli ett av resultaten av naturpedagogikprojektet som pågår just nu i Göteborg. En naturvård som har specialkunskaper om naturområden i skolans närhet och kan vara en mentor för lärare som vill komma ut mer i naturen med sina elever.

Naturpedagogikprojektet drivs av Park- och naturförvaltningen, fem stadsdelsförvaltningar och Friluftsförbundet i Göteborg under 2005 och 2006. Syftet är att sporra lärare att använda naturen i sin undervisning, och därmed öka både elevernas kunskaper om naturen och förbättra deras hälsa. Projektet delfinansieras med statligt bidrag till lokala naturprojekt.

En del i projektet är de 20 naturvårdare från de fem stadsdelarna som just nu får utbildning både i naturpedagogik och sina "hemområden". De fick sin

första chans att prova på sin roll när den nygamla naturstigen i Ruddalen i västra Göteborg invigdes den 30 september. 150 barn fick träna samarbetsövningar i naturen, träffa älgen och lodjuret, titta närmare på innehållet i jorden och grilla korv med skogshäxorna. Framöver skall naturvårdarna finnas till hands för att stötta lärarna med utelektioner. Genom projektets försorg kommer även 100 lärare att få en kortare naturpedagogikutbildning under 2006. Naturstigar i fyra stadsdelar förses med nya spännande skyltar som förklarar vad man ser i naturen.

Som ytterligare stöd till lärarna är en hemsida under uppbyggnad. På hemsidan skall lärare och elever bland annat hitta fakta om sina närmaturområden, tips på temalektioner och uppgifter för eleverna att jobba med.

JENNY HÖGSTEDT
PARK- OCH NATURFÖRVALTNINGEN
GÖTEBORGS STAD

Gröna gårdar och vilda grannar i Västra Hamnen

MALMÖ | Ett nytt bostadsområde – Västra Hamnen – har byggts i Malmö i samband med bomässan Bo01. Ambitionen var att få en grön, attraktiv miljö för människor och för den biologiska mångfalden. För bostadsgårdarna användes två nya instrument för att uppnå detta: grönytefaktor och gröna punkter. Det är första gången dessa begrepp används i Sverige. Ett öppet dagvattensystem avvattnar både offentlig mark och bostadsgårdar. Små naturliga biotoper är anlagda.

GRÖNYTEFAKTOR

Syftet med grönytefaktorn var flera: att skapa en god, trivsam miljö för människor, att minimera mängden dagvatten, att fördröja dagvattnet och att gynna den biologiska mångfalden. Varje typ av yta på gårdarna gav en viss poäng i systemet. Husets grundyta och andra hårdgjorda ytor gav 0 poäng, grusade ytor gav 0.4 poäng, gröna tak gav 0.8 poäng, grönska på marken och vattenytor gav 1.0 poäng. Dessutom gav

kläng- och klätterväxter högre än 2 meter 0.2 poäng (räknat på den klädda väggens yta) och större träd och buskar 0.4 respektive 0.2 poäng. Minimigränsen, reglerad i markanvisningsavtalet, var ett genomsnitt på 0.5 poäng. En påtaglig effekt av grönytefaktorn var att i stort sett alla fastigheter i Västra Hamnen är åtminstone delvis klädda med gröna tak, och att de flesta gårdar redan första sommaren gav ett lummigt och grönt intryck, trots att de var små.

GRÖNA PUNKTER

Från en lista med 35 gröna punkter valde varje byggherre 10 stycken. Många av de gröna punkterna främjar den vilda biologiska mångfalden. Exempel på sådana punkter är: en fågelholk för varje lägenhet, en anlagd biotop för preciserade insekter, holkar för fladdermöss på tomten, gården uppbyggd av biotoper med naturligt förekommande biotoper som förebild, en del av gården lämnad att växa igen med en naturlig succession, minst

Närnaturens pärlor tillgängliga för synskadade

STOCKHOLM | Strax söder om Stockholms city ligger Flatens naturreservat, inrättat 2004. Det är ett 760 hektar stort natur- och kulturlandskap med sitt hjärta i sjön Flaten. Sjön är stadens renaste sjö, tillika en populär badsjö. Det kuperade och mosaikartade landskapet domineras av hållmarkstallskog och är förhållandevis artrikt. Här finns både duvhök och den mer arealkrävande korpen. Flera arter grod- och kräldjur kan hittas och den botaniskt intresserade kan fröjas åt vårart och ryl. I norr ansluter reservatet till Ältasjön och i söder till Drevviken. Det betyder att området har god kontakt med Nacka- respektive Hanvedenkilen, två av de åtta gröna kilar som förbinder kommunens grönområden med omkringsliggande naturmarker.

– I samband med stadens pågående arbete med att göra Stockholm tillgängligt för alla, insåg vi att här fanns en fin möjlighet att öppna naturen för personer med funktionshinder, berättar Helene Nilsson, ekolog vid stadens Markkontor.

Sedan tidigare finns i området ett föreningshus för synskadade och kollektiva färdmedel med hållplats i direkt anslutning till reservatet. Ett nytt projekt startades nu för att förbättra syn- och rörelsehandikappades möjligheter att vistas i olika naturmiljöer – inte minst vid och i vattnet.

Projektet resulterade i specialanpassade stigar, så kallade ledstråk, genom olika naturmiljöer. Stråken går mellan en handikappanpassad parkeringsplats, busshållplatsen, föreningshuset och sjön Flaten. Vid sjön har även en brygga med staket anlagts. Den specialanpassade stigen är i sig inte särskilt iögonfallande. Det som utmärker den är att den har ett jämnt och hårt underlag (grus) och på ena sidan är kantad av stockar. Underlaget underlättar för personer med olika typer av rörelsehinder medan stockarna framför allt är ett stöd för den synskadade. Helene berättar att hon skulle vilja utöka målpunkterna för de synskadade som besöker reservatet. En idé som hon hoppas kunna förverkliga, är informationsskyltar med blindskrift.

Stockholms stad arbetar för närvarande med ett förslag till folkhälsoprogram. I folkhälsoarbetet fokuserar man på vissa prioriterade gruppers behov, till exempel barn, äldre och funktionshindrade. Starkt kopplat till naturvården är närnaturens betydelse för hälsan, som stimulans till motion och dämpning av stress i vardagen för dessa grupper. Den beskrivna stigen är ett fint exempel på ett bidrag till stadens samlade arbete för att förbättra förutsättningarna för god hälsa för alla. Det är också ett bra incitament till att ta vara på närnaturens biologiska mångfald.

**SUSANN ÖSTERGÅRD, EKOLOG
MILJÖFÖRVALTNINGEN, STOCKHOLMS STAD**

I Stockholm har man jobbat med att underlätta tillträde till vattenmiljöer för synskadade.

50 blommande svenska vilda örter på gården. Vissa punkter ökade den odlade biologiska mångfalden, en del gynnade dagvattenhanteringen och andra återhandlade om gårdens estetiska utformning.

DAGVATTENSYSTEM

Ett system av rännor och minikanaler avvattnar gårdar och offentliga ytor i Västra Hamnen. Mindre och större dammar fördröjer vattnet på gårdar och på offentliga platser. Många av dammarna är bra för bland annat fåglar och groddjur – de har sluttande kanter som gör dem tillgängliga och mjuka bottenar och kanter att gräva i.

BIOTOPER

I parker och på bostadsgårdar har man anlagt små naturhärmande biotoper i form av skogsdungar, ängar och våtmarker. De är lite för små för att fungera som uthålliga ekosystem, men visar ändå på möjligheten att arbeta med biotopanläggning. De har också den miljöpedagogiska vinsten att de visar stadslevande barn och vuxna hur natur kan se ut.

ERSÄTTNINGSBIOTOP FÖR FÅGLAR

I och med byggandet av stadsdelen försvann en häckningslokal för fåglar, bland annat skärfläcka, småtärna och fisktärna. En 1,8 ha stor ersättningsbiotop för fåglar är anlagd i Malmös norra hamn.

FINANSIERING OCH UTVÄRDERING

LIP-bidrag från miljödepartementet har möjliggjort satsningen på den gröna miljön – 5,4 milj kr – och dagvattensystemet – 7,7 milj kr – i Västra Hamnen. Fåglar och fladdermöss har inventerats under flera år sedan Västra Hamnen anlades, men ännu är fågelarterna färre jämfört med ett något äldre bostadsområde. Vegetationens utveckling i de anlagda biotoperna och i vissa dagvattendammar följs också. Enkäter till de boende visar att de är nöjda med gårdsmiljöerna, parkerna och dagvattensystemet.

**ANNIKA KRUISE
OMRÅDESEKOLOG, MALMÖ STAD**

EN TIDIGARE VERSION AV ARTIKELN PUBLICERADES I
HÅLLBART 2/2001

Mer info på
www.malmo.se

Trädgårdar för rehabilitering

Vid SLU i Alnarp finns ett antal anlagda trädgårdar specialdesignade för att studera hur utmattade människor kan hjälpas med trädgårdsterapi.

Ända sedan Antiken har det funnits föreställningar om att människans hälsa påverkas av i vilken omgivning hon vistas. Vissa naturavsnitt har pekats ut som speciellt hälsofrämjande. I religiösa skrifter finner vi dessa miljöer beskrivna, såsom Edens Lustgård och Paradiset. Under 1700- och 1800-talen utvecklades teorier inom medicinen om naturens helande egenskaper. Dessa teorier tog sig fysiska uttryck, bland annat i form av byggandet av sanatorier.

Så sent som i början av 1900-talet praktiserades terapi med djur, natur och trädgård tämligen allmänt inom medicinsk behandling, men sedan 1930-talet skedde det mest frekvent inom psykiatri. Under 1970-talet försvann djur, natur och trädgårdsterapi från denna disciplin, men på exempelvis S:t Lars sjukhus i Lund fanns växthusen och djuren (hästar, kaniner, getter med mera) kvar fram till 1980-talet. Och det var under detta årtionde som de första vetenskapliga rapporterna om naturens inverkan på hälsan kom, med publiceringar i tunga vetenskapliga tidskrifter såsom *Science*.

MÅNGFALD AV SINNESINTRYCK

Sedan drygt 20 år tillbaka har vi på SLU Alnarp forskat om människors preferenser för och användning av skilda natur- och parklandskap. Där har vi upptäckt kopplingen mellan ökad användning av park och natur och förbättrad hälsa. Dels handlar det om aktiviteter, såsom promenader, vilket i sig påverkar hälsan. Men våra studier visar att vissa miljöer ser ut att ha andra typer av effekter på människors hälsa. Det är särskilt stress och trötthet/utmattning som påverkas i positiv riktning. Dock: all natur, alla trädgårdar, ger inte dessa effekter.

Vad beror detta på? Flera förklaringsmodeller handlar om att vi människor snabbt och enkelt kan hantera miljontals informationsstimuli från naturen. Inom sekunder förstår vi vad som är relevant. Information i naturen – gällande exempelvis hot, trygghet, mat eller vila – kan tolkas via en mångfald sinnesintryck som syn, hörsel eller doft. Dessa intryck kan enkelt hanteras av såväl medfödda reflexer som informationscentra i hjärnans känslocentrum samt i högre kognitiva centra.

Inom bråkdelar av sekunder fattar vi rationella beslut, utan att tröttnas. Det moderna samhällets krav handlar mestadels om komplexa synintryck som kan vara svåra att bemästra och tolka. Särskilt gäller detta vid stor stressbelastning, kanske under en tidsrymd av flera månader, vilket kan utmynna i en utmattningsreaktion.

ÅTERGER LIVSLUST

För att fördjupa studierna om ovanstående samband har vi anlagt Alnarps Rehabiliteringsträdgårdar på SLU:s campusområde. Sedan sommaren 2002 utvecklas här kunskap om hur vistelse och aktiviteter i skilda typer av natur- och trädgårdsrum kan rehabilitera människor med stressrelaterade sjukdomar såsom utmattningssyndrom, depression och smärtsyndrom. De som behandlas är svårt drabbade av trötthet, smärta, nedstämdhet och kroppsuppfattning. I allmänhet har de inte kunnat arbeta de senaste två-tre åren.

Rehabiliteringsträdgårdarna består av en serie sammanbyggda natur- och trädgårdsrum, med olika typer av designlösningar. Några rum är mer vilda och naturlika, andra har tydlig kulturinramning. Här finns rum som signalerar arbete och krav, andra som signalerar vila. Ett par rum är strama och städade, med grönsaker i långa rader utan ett spår av ogräs. Ett är utformat som en skogsträdgård, som innebär att här ska vissa vilda arter och "ogräs" få finnas, tillsammans med fruktträd, bärbuskar och grönsaker. Vi har märkt att just detta rum är särskilt uppskattat i rehabiliteringen, kanske för att varje plantas ekologiska funktion och plats har betydelse: ett symboldrama patienterna kan identifiera sig med.

Deltagarna återfår snabbt energi, rörelsefunktioner och livslust samt känner mindre smärta. Sammanställningen av medicinska data kommer att fortsätta under några år, där objektiva mått på exempelvis blod- och urinvärden och blodflödesmätningar sammanjämkas med data från självskattningstest och djupintervjuer. Pågående studier visar allt mer spännande samband, och att rehabiliteringen är mycket effektiv: kanske den mest effektiva som kan erbjudas denna patientgrupp?

PATRIK GRAHN, SLU

Illustration: Oloph Demker

Sätt värde på natur för rekreation!

Hur värdefull är naturen? För ekonomigrödor och skogens virke är svaret ganska enkelt. Men ett naturområdes upplevelsepotential och rekreationsmöjligheter är svårare att prissätta. Sådana värden måste belysas med forskning.

Foto: Urban Emanuelsson

Kan närheten till ett rekreationsområde kompensera för brister i till exempel områdets estetiska kvaliteter?

”i Västerbotten uppgår skogens rekreationsvärde till ungefär hälften av virkesproduktionsvärdet, medan rekreationsvärdet i vissa delar av Skåne, där ju befolkningstätheten är mycket hög i förhållande till arealen skog, kan överstiga virkesproduktionsvärdet flera gånger om”

Många gånger hör man uttrycket ”ekonomiskt skogsbruk” användas som beteckning för enbart det virkesproducerande skogsbruket, underförstått att annat bruk av skogen är något ”icke-ekonomiskt”. Detta är emellertid ett alltför snävt synsätt om man beaktar vad ekonomi egentligen betyder, nämligen ”hushållning med begränsade resurser”. Med denna vetenskapliga definition av ekonomi inser man att även andra skogliga nyttigheter än virke är ekonomiska resurser. Hit hör exempelvis skogen som rekreationsmiljö, eftersom denna resurs är långtifrån obegränsad, särskilt i befolkningstäta områden. Liknande gäller naturligtvis även andra nyttigheter – i skogen, i övriga naturmiljöer, och över huvud taget sådant som människan efterfrågar.

BALANS MELLAN NYTTIGHETER

Produktionen av en nyttighet påverkar ofta produktionen av andra nyttigheter, inte minst i skogen. En hög välfärd kräver därför en god ”balans” mellan olika nyttigheter, vilket bland annat förutsätter kännedom om nyttigheternas välfärdsekonomiska värde. Det är dock bara för vissa nyttigheter, exempelvis virke, som detta värde på ett enkelt sätt avspeglas i marknads-

priser. Att skogen som rekreationsmiljö i princip kan nyttjas ”gratis” genom allemansrätten, och därmed är en så kallad icke-marknadsprissatt nyttighet, betyder inte att den saknar välfärdsekonomiskt värde, utan att värdet måste belysas med forskning. Så har också skett, om än hittills i ganska begränsad omfattning.

Forskning om skogliga miljönyttigheters välfärdsekonomiska värde är nämligen en ung forskningsgren. Den fick sitt uppsving först under 1980-talet, att jämföras med den virkesproduktionsinriktade ekonomiforskningen, som startade redan under 1800-talet. Svensk välfärdsekonomisk skogsforskning har hittills indikerat exempelvis att i Västerbotten uppgår skogens rekreationsvärde till ungefär hälften av virkesproduktionsvärdet, medan rekreationsvärdet i vissa delar av Skåne, där ju befolkningstätheten är mycket hög i förhållande till arealen skog, kan överstiga virkesproduktionsvärdet flera gånger om. Rekreationsvärdet beror mycket av skogens inre egenskaper. Med andra ord skulle rekreationsvärdet i många områden kunna ökas betydligt genom ett anpassat skogsbruk. Forskningen har även belyst kostnader för skogsbruket till följd av anpassningar till rekreationsintressena. Att exempelvis i Västerbotten anpassa skogsbruket till allmänhetens rekreationspreferenser skulle kräva en cirka 20-procentig reduktion av virkesuttaget.

NÄRHETEN VIKTIG

För svenskarna i genomsnitt är avståndet mellan bostaden och närmaste rekreationsskog cirka 2 kilometer, men man skulle föredra snarare 1 kilometer. Motsvarande siffror för skåningarna är 10 respektive 3 kilometer. Betydelsen av rekreationsskogarnas ”tätorts-närhet” är alltså uppenbar. Viktiga forskningsfrågor för framtiden är bland annat huruvida det finns en substituerbarhet mellan rekreationsskogens inre egenskaper och dess avstånd från befolkningscentra. Kan relativt ”triviala” inre egenskaper uppvägas av ett kort avstånd, och vice versa? Denna fråga är naturligtvis relevant för rekreationsområden i allmänhet, inte bara skogliga sådana. En annan fråga är graden av samband mellan ett områdes rekreationsvärde och dess biodiversitet. Hur mycket kan dessa viktiga aspekter samordnas i olika verksamheters hänsynstagande till miljöintressena? Svaren på frågor som dessa kräver i många fall tvärvetenskapliga ansatser, där ekonomer samverkar med planerare, ekologer med flera – svar som är av stor betydelse alltifrån planeringen av objekt av bara några hektars storlek till markanvändningspolitikens utformning.

LEIF MATTSSON, SLU

Friluftsliv och fysisk planering

I stadsnära lägen konkurrerar en mängd intressen om samma mark. Vi måste klara dessa intressekonflikter, annars finns det risk att vi får höra fler markägare kritisera och hota allemansrätten.

Kommunernas planeringsorganisation har genom planmonopolet ansvar och är huvudaktör för de formella planeringsprocesserna. De måste därmed hantera och samordna krav och önskemål från såväl kommuninvånare och näringsliv som regionala, nationella och internationella organ.

SPLITTRADE GRÖNYTOR

Mark inom tätorter måste enligt Plan- och bygglagen (PBL) detaljplanläggas. Inom detaljplanen är det möjligt att reservera mark för parker, sportanläggningar, rekreation och friluftsliv. Dessa rekreationsområden är oftast ägda av kommunen, som på det sättet har både skötselansvar och kontroll över dem. Trots detta meddelar Boverket att endast hälften av de svenska kommunerna har aktuella program för grönstrukturen och att grönytorna i många städer och samhällen är splittrade. Merparten av planerna fokuserar på ytorna i sig, men för att verka för ett större utnyttjande av friluftslivsområden har även grönstråk mellan och tillgänglighet till områdena stor betydelse.

BRUKARE OCH ALLEMANSRÄTT

Många gånger konkurrerar intressena från naturskydd, ett rationellt och effektivt brukande av jorden och skogen samt ett rörligt friluftsliv som till exempel vandring, jogging, skidåkning eller bär- och svamplockning. För rörligt friluftsliv på landsbygden nyttjar kommuninvånarna allemansrätten. De stora arealerna på landsbygden är i många fall privatägda och brukas huvudsakligen för areella näringar som jord- och skogsbruk. Jordbrukaren strävar efter större sammanhängande arealer och lägger igen diken och småvägar mellan åkrarna. Skogsbrukaren använder sig av skogsplöjning med djupa diken som följd och stora skogsmaskiner, som kör sönder de vandringsvänliga skogsstigarna. Vi ser också "äventyrsföretag" som missbrukar allemansrätten för ekonomisk företagsamhet.

I den obligatoriska översiktsplanen har kommunerna möjlighet att reservera arealer som är populära rekreationsområden. Men de motstridiga intressena i de tätortsnära områdena behandlas sällan på något mer praktiskt detaljerat sätt. Naturreservatbildning har varit ett sätt lösa konflikterna genom att staten avsätter

områden för både friluftsliv och biologiskt intresse. Det medför förutom förvärvandet av marken även kostnader för skötsel och brukande, som betning av området för att upprätthålla en kulturmiljö. Dessa kostnader innebär troligen att det blir vanligare med framförhandlade skötselavtal med markägare framöver.

BREDARE SYN PÅ PLANERING

Idag ställs krav på att hållbar utveckling ska integreras i den fysiska planeringen. Det innebär att såväl ekologiska, sociala som ekonomiska spörsmål ska samordnas i en bredare ansats än traditionell markanvändningsplanering. Den måste rymma en stor variation i synen på marken och samhället från de många aktörer och intressenter som är involverade i planeringen. Allt detta måste samordnas i en öppen planeringsprocess för att kunna resultera i en planering som accepteras av flertalet. Här utvecklas efterhand nya arenor med kommunikativa metoder, som skulle kunna vara användbara för att förhandla fram överenskommelser mellan de många nyttjarna av markområden även där det inte är aktuellt med formella planinstrument. ▶

KRISTINA L NILSSON
LANDSKAPSPLANERING ULTUNA, SLU

Kommunerna är ansvariga för planeringen av markanvändningen i Sverige. Många gånger finns flera olika aktörer som visar intresse för samma markområde. Det kräver en vidsynt och dynamisk planeringsprocess och att man slår vakt om allemansrätten.

Foto: Oloph Demker

Sätt **sting** på din trädgård!

Mer frukt på träden och mindre problem med skadeinsekter och bladlöss. Det kan bli verklighet om du sätter upp stekelbon i din trädgård.

Vildbin (humlor och solitärbin), solitärgetingar och andra liknande steklar använder mer eller mindre färdiga horisontella hål till att bygga bon för sina larver. Det kan vara håligheter i torra växtstjälkar, utgångshål gjorda av vedinsekter i döda trädstammar eller hål i murbruk och tegel. En del arter gräver bogångar i sandig jord.

LARVCELLER I GÅNGAR

En stekelhona börjar med att göra i ordning en cell längst in mot hålets ändvägg. Där samlar hon mat och lägger ett ägg. Sedan murar hon igen och stänger till utrymmet. Denna första cell följs sedan av flera celler efter varandra som alla innehåller larvföda, ett ägg och en murad vägg. Efter 4–8 celler – beroende på gångens längd – avslutar hon med en tom cell ytterst så att den sist murade väggen stänger till gångens ände som ett lock. Den sista tomma cellen är troligen till för att lura olika parasiter som vill ta sig in och lägga sina ägg på stekelns larver eller i deras matförråd.

Variationen mellan material till murbruket är stor mellan olika arter och grupper. Många använder lera, jord eller kogödsel medan andra brukar trägnag (som getingbon är gjorda av), tuggade färskblad eller kåda. Sidenbin (förr slembin) använder ett speciellt sekret som de själva avsöndrar i särskilda körtlar. Ullbina använder det ulliga luddet från blad av kungsljus, lammöra och hästhov. Bladskärbibin (kallas också tapetserarbin) klär in cellerna på alla sidor med bitar av gröna blad eller kronblad av till exempel rosor. Maten till steklarnas lar-

Vad ska jag odla?

Om man vill gynna vildbin så kan man odla växter av familjerna kransblommiga (Lamiaceae), t.ex. myntor, timjan, lavendel, salvia, isop, lammöra, kransborre och hjärtstilla, samt ärtväxter (Fabaceae), t.ex. sibirisk ärtbuske, ginst, lupin, klöver, lusern och käringtand. Resedor och blåklöcker är också bra.

Foto: Börge Pettersson

Sätt upp dina stekelbon på en solig yttervägg. Fodralet hindrar mesar från att förstöra vassbona på vintern. Denna solitärgeting fångar mätar- och vecklarlarver åt sin avkomma.

ver varierar också. Solitärbin samlar pollen och nektar medan solitärgetingar och andra steklar samlar larver av mätar- och vecklarfjärilar eller bladlöss.

SÄTT UPP EGNA STEKELHOLKAR

Våra städade och välansade trädgårdar saknar oftast lämpliga färdiga håligheter. Genom att ordna lämpliga boplatser för dessa djur kan man öka deras antal och på så sätt få fler pollinatörer till sina fruktträd, ökad biologisk bekämpning av mätar- och vecklarlarver samt en mer levande och intressant trädgård. Det finns också en rad parasitiska steklar som blir gynnade eftersom de är beroende av de som själva gör sina bon. Dit hör bland annat gökbin, guldsteklar och bisteklar.

Ett enkelt sätt är att sätta upp liggande buntar av kapade ihåliga pinnar av bambu eller vass på soliga platser. Pinnarna måste ha en tvärvägg någonstans. Under fönsternas dropplåt på en södervägg är en idealisk placering. Om man placerar buntarna på en plats som man ofta passerar, kan man lätt se när stekelbona blir besökta eller bebodda.

Om man har möjlighet att göra ett helt vasstak på något uthus så har man gjort mycket för den biologiska mångfalden vad gäller vilda bin och andra steklar.

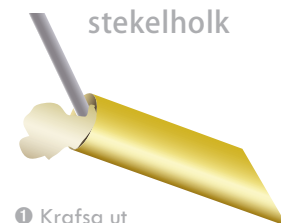
LITEN RISK FÖR STICK

Nu tror kanske någon att man riskerar att bli stucken av sina solitära bin och getingar. Den risken är emellertid nästan obefintlig, om man inte håller fast honorna med händerna. Solitära steklar kan helt enkelt inte riskera sina liv genom att vara alltför aggressiva, för om de blir dödade kommer de inte att föra sina gener vidare till nästa generation. Arbetare av sociala bin, getingar och myror däremot, är sterila och kommer aldrig att föra sina gener vidare. De kan därför vara nästan obegränsat aggressiva och även offra sina liv utan konsekvenser i nästa generation. Deras gener förs ju vidare av drottningen och hannarna.

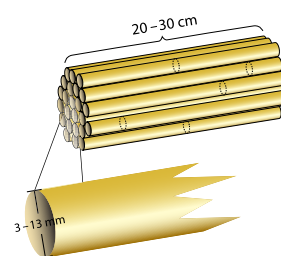
BÖRGE PETTERSSON, CBM

ARTIKELN ÄR ETT UTDRAG UR FAKTA TRÄDGÅRD-FRITID NR 95 2003

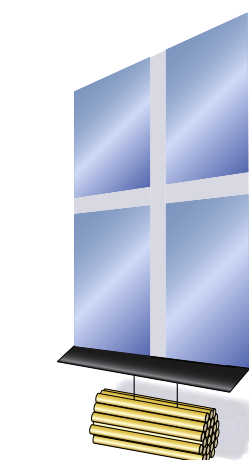
Så gör du din egen stekelholk

1 Krafsa ut mörgen ur bambupinnar.

2 Bunta ihop ca 20 pinnar. Se till att de har en tvärvägg. Insekterna vill inte bygga i pinnar där de ser rakt igenom.

3 Häng upp buntan vågrätt på en solig plats med skydd mot regn.

Grafik: Olaf Denker

Konferens om det odlat arvet

CBM:s traditionella Mångfaldskonferens arrangerades i år av POM på temat "Den odlade mångfalden" i Tällberg vid Siljan. Konferensen inleddes med en serie vetenskapliga föredrag.

Arnulf Merker, SLU Alnarp, inledde dagen med att tala om det moderna jordbrukets roll beträffande minskningen av biodiversiteten. Han framhöll växtförädlingens och internationaliseringens betydelse för en ökad biodiversitet. Enligt Arnulf kan nya odlingssystem, där man blandar och samodlar grödor och därmed ökar växtrotationen, bidra till att den fortsatta utarmningen av biodiversitet bromsas. En stor utmaning för den framtida växtförädlingen och genbankerna är att skapa förändrade växtslag för nya ändamål.

KULTURHISTORIEN HOTAD

Else-Marie Strese, Julita – Sveriges lantbruksmuseum, ställde frågan huruvida kulturhistorien kan leda oss till biologisk mångfald. Hon påpekade att vi inte bara håller på att mista diversitet i form av genetiska resurser, utan även en del av vårt kulturhistoriska arv. Det är därför viktigt, menade Else-Marie, att både växter och kunskap som ännu finns kvar tas omhand på ett korrekt sätt. Som exempel på ett lyckat bevarandearbete berättade hon om insamling och beskrivning av humle som gjorts vid Julita.

Kjell Lundquist, SLU/Alnarp, gjorde en detaljerad exposé över historiskt källmaterial om växter och hur det kan användas i forskningen. Kjell presenterade sitt eget doktorsarbete där krollilja användes som modell för hur historiskt källmaterial kan tolkas och värderas. Huvudspåret till kunskap, menade Kjell, går genom de historiska dokumenten. Han poängterade ytterligare vikten av att inkludera många vetenskapliga discipliner, för att få en komplett bild vid arbete med äldre växtmaterial.

GENMARKÖRER I ROSLANDET

François Joyaux, Roseraie de la Cour de Commer, Frankrike, berättade om det franska bevarandeprogrammet för

Foto: Birge Pettersson

Den franske rosexperten François Joyaux agerade ambassadör för Gallica-rosor.

rosor. Under cirka 10 år har en nationell samling av Gallica-rosor byggts upp. Av de 3000 rossorter som fanns vid mitten av 1800-talet, har cirka 300 identifierats som unika med hjälp av molekylära markörer. Informationen om det bevarade materialet finns samlad i en central databas.

Kristiina Antonius-Klemola, MTT, Finland, presenterade en översikt över användningen av molekylära markörer inom växtforskning, bland annat för identifiering av växtsorter. Hon poängterade vikten av att ta reda på vad som gjorts tidigare, innan man påbörjar ett nytt projekt och nämnde svårigheter med reproducerbarhet, som kan förekomma, samt höga kostnader i samband med användning av nya tekniker.

INTRESSE FÖR BEVARANDE

Peder Weibull, SWAB, redogjorde för behov och prioriteringar utifrån en växtförädlarens perspektiv och använde vallväxter i Sverige som exempel. Han framhöll särskilt det stora behovet av karakterisering och evaluering av befintligt material liksom beskrivning av den genetiska variationen. Peder ansåg att ett sådant omfattande arbete kan och bör göras i samarbete med genbankerna. Han menade att många långsiktiga projekt är svåra att genomföra på grund av en kortsiktig finansiering. Han framhöll att POM:s medverkan är väsentlig i sammanhanget.

Karin Persson, CBM/Alnarp, avslutade dagens presentationer med en resumé över POM:s Narcissinventering. Hon berättade om ett stort intresse bland allmänheten att delta i arbetet med att bevara vårt kulturhistoriska arv, och om mångas vilja att dela med sig av såväl material som information. Som exempel och inspiration läste Karin upp några av de många brev, som inkommit under själva inventeringen. Hon menade att vi kan lära mycket om gamla odlings- och nyttjandetraditioner genom att ta tillvara de gamla berättelserna.

EVA THÖRN, CBM

Illustration: Ingrid Henell

Tungt i talarstolen

Bland de inbjudna talarna fanns jordbruksministern, landshövdingen i Dalarna, Marit Paulsen och CBM:s föreståndare Urban Emanuelsson.

”Den gröna forskningen har en central roll för omställningen till ett hållbart samhälle”, slog jordbruksminister Ann-Christin Nykvist fast i ett invigningstal som spände från Linnés tidiga forskningsgärning till de kollektiva nyttigheter som dagens kunskapsutveckling leder till. Hon kritiserade EU:s omoderna jordbrukspolitik och efterlyste en politik som i större utsträckning tar hänsyn till konsumenternas önskemål.

Mycket plats lämnades i talet åt möjligheten för småskaliga jordbrukare att livnära sig på sin produktion, samtidigt som den odlade mångfalden tryggas. ”Lantbruket idag är både livsmedelsproducent och mångfaldsproducent [...] vi får många av dessa kulturella och miljöbaserade värden 'på köpet' när lantbrukarna producerar livsmedel”.

Dalarnas landshövding Ingrid Dahlberg välkomnade deltagarna till Tällberg med några utblickar i landskapet och mångfalden som finns där.

Många tankvärda ord fick lyssnarna sig till livs när Marit Paulsen klev upp i talarstolen. Det var ett engagerat brandtal för småskalighet, lokalproduktion och etik i livsmedelshanteringen. Ur de lokalboendes perspektiv dundrade hon ut sanningar på sitt underhållande vis. Hon illustrerade träffande konsumentens svårighet att välja rätt i mataffären: ”valet av mat i butiken är lika rationellt som valet av maka i livet”. Hon belyste också vår gemensamma skyldighet att bevara landskapet och vilken betydelse landskapet har – inte bara för den biologiska mångfalden, utan också som kontext för att förstå all konst, musik och kultur. Vi har kanske ett snävt sätt att se på mångfalden i landskapet. ”En normal hektar svensk skog har 1500 arter. Människan är intresserad av två.”

CBM:s föreståndare Urban Emanuelsson ramade in konferensen med ett kort välkomnande och en sammanfattande reflektion på slutet. ”Det är meningslöst att hålla en konferens om alla tycker lika”, poängterade han och uttryckte sin glädje över att konferensen bidrar till en bättre samhällsutveckling – ”det ger dynamik, spänning, driv framåt och en stimulans att jobba”.

”Just den småskaliga produktionen är värdefull för den biologiska mångfalden genom att man många gånger satsar på gamla växtsorter och djurraser och också på traditionella produktionsmetoder.”

De inbjudna talarna uppehöll sig kring småskalig livsmedelsproduktion och kulturella och rekreationella mervärden i lantbruket. Uppifrån Ann-Christin Nykvist, Ingrid Dahlberg, Marit Paulsen, Urban Emanuelsson.

Foton: Börge Pettersson

OLOPH DEMKER, CBM

Diskussioner om mångfald

Under Mångfaldskonferensen fick deltagarna stilla sitt diskussionsbehov vid något av de fem seminarier som ordnades.

Fem seminarier

- 1) Saluföring och bevarandet av äldre frömaterial
- 2) Mat kring Siljan – lokalproducerat idag och imorgon
- 3) De ideella föreningarna – en viktig basresurs i arbetet med svenska kulturväxter
- 4) Hur kan odlad och vild mångfald utvecklas sida vid sida i städernas parker?
- 5) Inte bara byggnader – vem tar ansvar för växternas kulturhistoria?

Seminarierna lockade mellan fem och tjugotvå deltagare till diskussioner om odlad mångfald från vitt skilda utgångspunkter.

Ett seminarium ägnades åt regler och lagstiftning kring frömaterial: saluföring, förädling, lagerhållning, upphovsrätt, bevarandesorter och amatörsorter. Jordbruksverket var där och redde ut begreppen.

Vid ett angränsande seminarium dryftades förutsättningarna för lokalproducerad mat, specifikt i Siljanstrakten. I regionen, som varje år lockar 1,3 miljoner turister, finns många små livsmedelsproducenter med gemensamma problem och möjligheter. Bevarande av odlingslandskapet med betesdjur, biologisk mångfald, korta transporter och inte minst lokal sysselsättning lyftes fram som några argument för närproduktion.

Sveriges ideella odlarföreningar ägnades ett eget seminarium. Det finns ca 2,5 miljoner trädgårdar i landet och man har uppskattat att drygt 6 miljoner svenskar har tillgång till en trädgård i någon form. 70 000 av dessa är medlemmar i Fritidsodlarnas Riksorganisation (FOR), vilket gör organisationen till en viktig aktör i arbetet med kulturväxter och för POM. En av de stora utmaningarna för FOR är att engagera nya medlemmar efter den generationsväxling som pågår.

Vild och odlad mångfald uppfattas ibland som separata företeelser, vilket diskuterades vid ett seminarium om mångfald i städernas parker. Flera exempel berördes som visar att det går att lyfta in vild mångfald i städerna med stadsinvånarnas acceptans, samt att använda odlad mångfald som livsrum för den vilda. Vikten av bra kommunikation mellan olika yrkesgrupper poängterades särskilt.

Växternas kulturhistoria är en skatt som måste bevaras med samma omsorg som litteratur och arkitekturhistoria. Tyvärr faller ämnet mellan stolarna, trots att många är överens om att det är angeläget. Museerna spelar en viktig roll, men vem ska ha det övergripande ansvaret? Diskussionen handlade mycket om skilda vetenskapliga kulturers olika språk och revir, och ledde bland annat fram till att trädgårdarnas kulturella och naturvetenskapliga värden måste integreras.

OLOPH DEMKER

Varför är du på konferensen?

"Jag är intresserad av bevarandemetoder för kulturmiljöer och att arbeta för framtida livsmedelssäkerhet."

AGNETA BÖRJESON,
JORDBRUKSVERKET

"Jag ville egentligen gå på ett seminarium om trädvård i städer, men det blev inställt!"

MARTIN OLSSON,
ARBORIST

"För att knyta kontakter och vidga mitt nätverk. Det är en förutsättning för att kunna jobba som jag gör."

LENA INGVAD,
LUNDS KOMMUN

"Jag jobbar på trädgårdssidan och får här en annan dimension i min verksamhet. Vi ska dra nytta av det här och vara praktiska."

SIF EKLUND,
STADSTRÄDGÅRDSMÄSTARE, KARLSKOGA

"Egentligen jobbar jag med betesmarker, men jag gillar att få en bredare syn på biologisk mångfald. Den här konferensen knyter ju tydligt an till odlingslandskapet."

INGALILL JUHLIN
JORDBRUKSVERKET

Foton: Börge Pettersson

I den gamla barock-
trädgårdsruinen på
Källslätten utanför
Falun står bland an-
nat moderträdet för
'Gubbäpple'.

Foto: Urban Emanuelsson

Den sista dagen på Mångfaldskonferensen har traditionellt ägnats åt exkursioner som knyter an till konferensens ämne. Så även i år, då tre bussar tog konferensdeltagarna till några av Dalarnas mest värdefulla kulturmiljöer.

MULLBÄNK OCH FÄBOD

En rundtur i Siljansringen fick deltagarna på fäbodturen, som gick norrut från Tällberg till Boda Gammelgård och Östra Grunuberg. Sedan 1928 har Boda Hembygdsförening byggt upp Gammelgården och på senare tid börjat intressera sig även för kulturväxter. Där finns anlagda mullbänkar med historiska prydnadsperenner från trakten, en kålgård (äldre benämning på köksträdgård) med odlade gamla kulturväxter och en hävdad äng som kompletterats med typiska slåtterväxter.

Östra Grunubergs fäbodrar har en tusenårig historia och Sveriges största fäboddrift med lantrasdjur. På somrarna går djuren fritt på skogen hela dagarna och kommer in för att mjölkas på kvällen. Den här fäboden utgör ett fint exempel på hur levande kulturhistoria kan kombineras med rationell livsmedelsproduktion.

TREHUNDRAÅRIG TRÄDGÅRD

En annan grupp gjorde en resa tillbaka till 1700-talets Dalarna och besökte det gamla odlingslandskapet vid Harmsarvet. Här har tiden stått stilla i trehundra år. Bergsmansgården, ruddammarna och det omgivande landskapet är oförändrade sedan de aktiva dagarna med jord- och bergsbruk.

Den kända barockträdgården vid Gamla Staberg, känd som Dalarnas *Versailles*, fick också besök av exkursionen. Denna trehundra år gamla trädgård anlades helt enligt barockens principer med huvudbyggnaden i centrum och symmetriskt utformade delar. Men när de nuvarande ägarna kom till Staberg, var trädgården helt igenvuxen. Den har sedan restaurerats enligt ritningar från 1758. Idag strävar man efter att bevara bland annat gamla äppelsorter på Staberg och ett klonarkiv håller på att byggas upp i samarbete med Nordiska genbanken.

Till Dalarnas trädgårdsskatter

Klonarkiv, fäbodrar och flera hundra år gamla trädgårdar besöktes på Mångfaldskonferensen. Exkursionerna gick bland annat till Boda Gammelgård, Staberg och Källslätten.

FYRAHUNDRAÅRIG TRÄDGÅRDSRUIN

Författaren och läkaren Axel Munthe gifte sig 1907 med Hilda Pennington Mellor. Som morgongåva skänkte han henne en sommarbostad vid Siljan som de kallade Hildasholm. Tillsammans inredde de huset med konst och möbler från hela Europa och ägnade sig åt kreativt skapande tillsammans med Sveriges konstelit. Hildas trädgårdsintresse avspeglas tydligt i de omgivande personliga trädgårdarna där vilt får möta tuktat och olika främmande element skapar en fantasifull miljö.

Örjan Hamrin från Läns museet i Dalarna ledsade sedan deltagarna på trädgårdsturen genom ett pärlband av pittoreska små byar längs vägen mellan Leksand och Falun, till Källslätten som hyser en riktigt gammal trädgårdsruin. Källslätten är först anlagd på 1600-talet i stenmurade terasser och har renoverats i flera omgångar sedan dess. Idag är den klassad som fast fornlämning och sköts ideellt av Källslättenföreningen. ▶

OLOPH DEMKER

DIVERSE

FRÅN CENTRUM FÖR BIOLOGISK MÅNGFALD

Mer pengar till uppdragsforskning!

Fredrik Widemo vid CBM har på forskningsrådet Formas uppdrag precis färdigställt en rapport om svensk forskning på biologisk mångfald relaterat till kunskapsbehoven inom miljömålsarbetet. Genom att studera de ansökningar om forskningsanslag som kommit in till Formas och Vetenskapsrådet sedan 1992, har utredningen tagit reda på vad pengarna har gått till.

– Huvuddelen av anslagen har beviljats forskning på art-populationsnivå och artinteraktioner. Väldigt lite har gått till forskning på gennivå och övergripande samhällsaspekter på biologisk mångfald, säger Fredrik Widemo.

– Men detta stämmer väl överens med den forskning som efterfrågas på myndigheter, fortsätter han.

Utredningen konstaterar att regeringens satsning på forskning har givit mycket positiva resultat, men identifierar också två stora behov: mer pengar måste gå till uppdragsforskning och miljömålsarbetet måste ges en bra och kritisk utvärdering.

– Idag handlar det delvis om tur ifall forskningen är relevant för naturvårdsmyndigheterna. Kan man dessutom utvärdera arbetet med vetenskapliga metoder, slår man två flugor i en smäll, säger Fredrik.

Nytt forskningsprogram vid CBM

Det nya forskningsprogrammet INCLUDE fokuserar på hur vägar och järnvägar påverkar natur- och kulturmiljön.

Visionen är en infrastruktur som är anpassad till landskapets egen natur- och kulturmiljö och som skapar nya värden och kvaliteter.

Inom programmet samlas geografisk information och immateriella värden i en verktygslåda som skall kunna användas i infrastrukturplanering. Arbetet organiseras i fem olika kärnprojekt och internationella workshops.

Tack vare att behovet av metoder för att hantera transportpåverkan på landskapet och landskapets uthållighet är mycket likartat internationellt, kommer INCLUDE att kunna ge ett betydelsefullt internationellt bidrag till byggandet av ett långsiktigt uthålligt samhälle.

MER INFO: J-O HELLDIN, CBM

CBM

Box 7007, 750 07 Uppsala**Telefax: 018 - 67 34 80 eller 018 - 30 02 46****Namn**

Malin Almstedt 018 - 67 21 35
 Ingvar Backeus 018 - 471 28 61
 Rune Bengtsson 040 - 41 51 50
 Åke Berg 018 - 67 26 24
 Maria Berlekom 018 - 67 27 68
 Marie Bystrom 018 - 67 25 73
 Oloph Demker 018 - 67 13 93
 Torbjörn Ebenhard 018 - 67 22 68
 Urban Emanuelsson 018 - 67 27 30
 Moneim Fatih 040 - 41 55 75
 Lars-Åke Gustavsson 042 - 10 45 29
 Jan-Olof Helldin 0581 - 69 73 08
 Inger Hjalmarsson 040 - 41 58 12
 Mattias Iwarsson 018 - 67 22 96
 Klara Jacobsson 018 - 67 22 40
 Eva Jansson 040 - 41 52 15
 Sonja Jansson 018 - 67 22 63
 Johnny de Jong 018 - 67 10 71
 Tommy Lennartsson 018 - 67 24 36
 Maud Lindmark 018 - 67 21 88
 Pernilla Malmer 018 - 67 13 45
 Lena Nygårds 070 - 261 92 19
 Linnéa Oskarsson 040 - 41 55 86
 Karin Persson 040 - 53 66 67
 Borge Pettersson 018 - 67 27 44
 Roger Svensson 018 - 67 24 54
 Carl-Gustaf Thornström 018 - 67 27 17
 Eva Thörn 040 - 41 55 87
 Håkan Tunón 018 - 67 25 91
 Susanne von Walter 018 - 67 22 63
 Charlotta Warmark 018 - 67 21 88
 Jens Weibull 040 - 41 55 31
 Birgitta Winberg 040 - 41 52 10

Telefon**E-post**

Malin.Almstedt@cbm.slu.se
 Ingvar.Backeus@ebc.uu.se
 Rune.Bengtsson@cbm.slu.se
 Ake.Berg@cbm.slu.se
 Maria.Berlekom@cbm.slu.se
 Marie.Bystrom@cbm.slu.se
 Oloph.Demker@cbm.slu.se
 Torbjorn.Ebenhard@cbm.slu.se
 Urban.Emanuelsson@cbm.slu.se
 Moneim.Fatih@cbm.slu.se
 Lars-Ake.Gustavsson@cbm.slu.se
 Jan-Olof.Helldin@nvb.slu.se
 Inger.Hjalmarsson@cbm.slu.se
 Mattias.Iwarsson@cbm.slu.se
 Klara.Jacobsson@cbm.slu.se
 Eva.Jansson@cbm.slu.se
 Sonja.Jansson@cbm.slu.se
 Johnny.de.Jong@cbm.slu.se
 Tommy.Lennartsson@cbm.slu.se
 Maud.Lindmark@cbm.slu.se
 Pernilla.Malmer@cbm.slu.se
 Lena.Nygards@bredband.net
 Linnéa.Oskarsson@cbm.slu.se
 Karin.Persson@cbm.slu.se
 Borge.Pettersson@cbm.slu.se
 Roger.Svensson@nvb.slu.se
 Carl-Gustaf.Thornstrom@cbm.slu.se
 Eva.Thorn@cbm.slu.se
 Hakan.Tunon@cbm.slu.se
 Susanne.von.Walter@cbm.slu.se
 Charlotta.Warmark@cbm.slu.se
 Jens.Weibull@cbm.slu.se
 Birgitta.Winberg@cbm.slu.se

Rättelse

I Biodiverse nr 3 2005 finns en artikel om etnobiologen Vagn Brøndegaard. Rubriken antyder att han skulle ha utnämnts till hedersprofessor. Det ska vara hedersdoktor och inget annat.

Kalendarium

30 januari

Seminarium: Historisk boskapsskötsel och biologisk mångfald. KSLA, Stockholm

31 jan–1 feb

Bettesseminarium. HagmarksMISTRA

2 mars

MINNA-workshop, Göteborg